

„Specjalne Potrzeby Edukacyjne i Niepełnosprawności (SEND) w klasie”

Opracowane na bazie materiałów od Sandry Filomena Rangel Gonçalves

Learning Together / Sinerconsult

Specjalne Potrzeby Edukacyjne (SEN) – często określane jako SEND, gdy obejmują również niepełnosprawności – opisują dzieci lub młodzież, które mają trudności w uczeniu się lub niepełnosprawności utrudniające im naukę w większym stopniu niż większości rówieśników w ich wieku. Oznacza to, że wymagają dodatkowego lub odmiennego wsparcia edukacyjnego, aby w pełni korzystać z edukacji i osiągnąć swój potencjał.

Praktyczna struktura: 4 Obszary Potrzeb

1. **Komunikacja i Interakcja:** Trudności w wyrażaniu siebie, rozumieniu języka lub poruszaniu się w sytuacjach społecznych (np. zaburzenia mowy i języka, zaburzenia ze spektrum autyzmu).
2. **Rozwój Społeczny, Emocjonalny i Zdrowie Psychiczne:** Trudności w nawiązywaniu przyjaźni, zarządzaniu emocjami lub regulacji zachowania (np. ADHD, silny lęk, zaburzenia zachowania).
3. **Funkcje Poznawcze i Uczenie Się:** Nauka w wolniejszym tempie lub trudności z pamięcią, przetwarzaniem informacji czy konkretnymi umiejętnościami akademickimi (np. dysleksja, dyskalkulia, umiarkowane do głębokich trudności w uczeniu się).
4. **Potrzeby Sensoryczne i Fizyczne:** Schorzenia fizyczne lub medyczne wpływające na naukę lub mobilność w szkole (np. słabowzroczność, ubytek słuchu, niepełnosprawność ruchowa).

Uwaga: Indywidualni uczniowie często mają potrzeby wykraczające poza jeden obszar, a ich potrzeby mogą zmieniać się w czasie.

Europejski Punkt Odniesienia: EASNIE

Europejska Agencja ds. Specjalnych Potrzeb i Edukacji Włączającej (EASNIE)

EASNIE to sieć współpracy, a nie organ ustawodawczy. Łączy ministerstwa edukacji 32 krajów członkowskich (w tym Portugalię, większość państw UE, a także Norwegię, Szwajcarię i Wielką Brytanię). Jest finansowana przez same kraje członkowskie przy współfinansowaniu z UE.

Jak to działa:

- Każdy kraj wyznacza krajowych ekspertów, którzy dołączają do sieci tematycznych EASNIE.

- EASNIE porównuje polityki krajowe i zbiera statystyki porównywalne między krajami.
- Prowadzi projekty tematyczne, wsparcie techniczne i konferencje dotyczące priorytetów wybranych przez same kraje.
- Rezultatem jest dzielenie się wiedzą i zaleceniami, a nie wiążącym prawem; każdy kraj niezależnie decyduje, jak je wykorzystać.

Perspektywa Międzynarodowa: Model OECD

Ponieważ każdy kraj inaczej definiuje „specjalne potrzeby edukacyjne”, OECD opracowało trójkategoriowy model umożliwiający porównania międzynarodowe:

- **Kategoria A (Organiczna / Biologiczna):** Niepełnosprawności o wyraźnej przyczynie organicznej lub biologicznej (np. uszkodzenia sensoryczne, motoryczne lub neurologiczne). Najbardziej spójna kategoria między krajami.
- **Kategoria B (Trudności w uczeniu się):** Trudności w uczeniu się bez zidentyfikowanej przyczyny biologicznej (np. łagodne trudności w uczeniu się, zaburzenia emocjonalne lub zachowania).
- **Kategoria C (Deficyt / Deprywacja):** Trudności wynikające z deficytu społeczno-ekonomicznego, kulturowego lub językowego – nie jest to niepełnosprawność jako taka, ale bariera w dostępie do nauki.

Ostrzeżenie: Porównywanie „wskaźników SEN” między krajami jest niewiarygodne – każdy kraj włącza do tych kategorii inne elementy.

Ewolucja Pojęciowa Specjalnych Potrzeb

Od wykluczenia do włączenia (inkluzji):

Ewolucja modeli edukacji specjalnej i włączającej: Wykluczenie $\rightarrow$ Segregacja $\rightarrow$ Integracja $\rightarrow$ Inkluzja (Włączenie)

Modele Edukacji Włączającej

1. **Model Wykluczenia (Do połowy XX wieku):** Dzieci z niepełnosprawnościami były wykluczone z systemu edukacji; uważano, że nie są w stanie się uczyć. Odpowiedzialność spoczywała prawie wyłącznie na rodzinie lub instytucjach charytatywnych.
2. **Model Segregacji (Od połowy XX wieku do lat 70./80.):** Tworzenie szkół specjalnych lub osobnych klas. Uznano możliwość nauki, ale w odizolowanym środowisku.
3. **Model Integracji (Lata 80. do wczesnych lat 2000.):** Próba umieszczenia uczniów ze specjalnymi potrzebami w szkolnictwie ogólnodostępnym. Uczeń

musiał „zintegrować się” ze strukturą, która ulegała jedynie minimalnym zmianom.

4. **Model Inkluzji / Włączenia (Od wczesnych lat 2000. do dziś):** Szkoła jest dla każdego; system edukacji musi się dostosować i stać się elastyczny, aby odpowiedzieć na różnorodność wszystkich uczniów. Przetłom: *Deklaracja z Salamanki (1994)*.

Integracja vs. Inkluzja: Kluczowa Różnica

- **INTEGRACJA:** Uczeń dostosowuje się do szkoły. Uczniowie są umieszczani w środowisku ogólnodostępnym i oczekuje się od nich dopasowania do istniejącej struktury.
- **INKLUZJA (WŁĄCZENIE):** Szkoła dostosowuje się do ucznia. System proaktywnie usuwa bariery i zmienia swoje praktyki, aby każdy uczeń mógł uczestniczyć i uczyć się na równych prawach.

„Jeśli dziecko nie potrafi uczyć się tak, jak my uczymy, być może powinniśmy uczyć tak, jak ono się uczy.” – Ignacio Estrada

Prawne i Pojęciowe Podstawy Edukacji Włączającej

- **Portugalskie Ramy Prawne (Dekret z mocą ustawy nr 54/2018):** Ustanawia ramy edukacji włączającej w Portugalii. Zamiast kategoryzować uczniów na podstawie diagnoz, koncentruje się na odpowiedziach edukacyjnych i mobilizowaniu zasobów.
- **Intersekcjonalność:** Opisuje, jak wiele wymiarów tożsamości człowieka (płeć, etniczność, niepełnosprawność, uzdolnienia) nakłada się na siebie i wchodzi w interakcje.
- **Wskaźnik Inkluzji (Booth & Ainscow, 2002):** 3 wymiary:
 1. Tworzenie inkluzyjnych kultur;
 2. Tworzenie inkluzyjnej polityki;
 3. Rozwijanie inkluzyjnych praktyk.
- **Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych (CRPD 2006, Art. 24):** Wiażący międzynarodowy punkt odniesienia gwarantujący prawo do edukacji włączającej na wszystkich poziomach.

Rozwój Typowy i Nietypowy

- **Rozwój typowy:** Dzieci, które słyszą, widzą, uczestniczą, uczą się, mówią i rozumują w sposób pozwalający na uogólnienia dotyczące większości dzieci.

- **Rozwój nietypowy:** Odchylenie od wspólnej ścieżki – dzieci, które nie rozwijają się tak jak większość rówieśników. Nietypowy nie oznacza „zły” – sygnalizuje inną ścieżkę rozwoju wymagającą dodatkowego wsparcia.
- **Opóźnienie a Zaburzenie:**
 - *Opóźnienie:* Dziecko podąża typową ścieżką, ale wolniej (z czasem i wsparciem często dogania rówieśników).
 - *Zaburzenie:* Jakościowo odmienny wzorzec rozwoju, wymagający innego rodzaju wsparcia niż tylko dodanie czasu.

Bariery we Włączeniu (Inkluzji)

Kategorie barier według ram CDC:

1. **Postawowe:** Szkodliwe założenia, stereotypy, uprzedzenia lub zbyt niska/wysoka protekcjonalność.
2. **Komunikacyjne:** Brak informacji w dostępnych formatach (Braille, język migowy, prosty język, piktogramy).
3. **Fizyczne:** Architektoniczne przeszkody (schody, brak wind, wąskie drzwi, nieprzystosowane łazienki).
4. **Programowe:** Sztywne harmonogramy, brak elastyczności w egzaminach czy procedurach.
5. **Polityczne:** Brak egzekwowania praw i brak zasobów na wdrażanie Indywidualnych Programów Edukacyjnych.
6. **Społeczne:** Warunki życiowe, ubóstwo, wykluczenie rówieśnicze, dyskryminacja.
7. **Transportowe:** Brak dostępnego transportu publicznego/szkolnego.

Uniwersalne Projektowanie w Uczniu Się (UDL)

UDL to struktura (opracowana przez CAST) polegająca na projektowaniu programu od samego początku tak, aby był dostępny dla wszystkich:

1. **Zaangażowanie (Dlaczego się uczymy?):** Budowanie motywacji, dawanie wyboru, poczucie przynależności.
2. **Reprezentacja (Co badamy?):** Prezentowanie informacji w różnych formatach (wizualne, słuchowe, dotykowe).
3. **Działanie i Wyraz (Jak się uczymy?):** Dawanie uczniom różnych sposobów na pokazanie wiedzy i wykonanie zadań.

Neurowstrzeźliwość i Neuroróżnorodność

- **Neuroróżnorodność:** Naturalna zmienność ludzkich mózgów (termin wprowadzony m.in. przez Judy Singer).
- **Neurotypowość vs. Neuroatypowość (Neurodivergence):** Osoby neurotypowe rozwijają się wg dominujących standardów; osoby neuroatypowe przetwarzają informacje inaczej.
- **Model Medyczny vs. Paradygmat Neuroróżnorodności:** Model medyczny traktuje odmiennosć jako zaburzenie do naprawy; paradygmat neuroróżnorodności traktuje ją jako naturalną część ludzkiej zmienności.

Specyficzne Zaburzenia Uczenia Się (SLD) – Dysleksja

- **Definicja:** Dysleksja to specyficzne zaburzenie uczenia się o podłożu neurobiologicznym, charakteryzujące się trudnościami w dokładnym i/lub płynnym rozpoznawaniu słów, słabymi umiejętnościami literowania i dekodowania. Dotyczy ok. 10% populacji.
- **Praktyczne wsparcie w klasie:**
 - Nie zmuszaj do głośnego czytania przy całej klasie.
 - Używaj audiobooków i syntezy mowy.
 - Pozwalaj na odpowiedzi ustne.
 - Unikaj oceniania czerwonym długopisem.
 - Daj więcej czasu na wykonanie zadań.

Zaburzenia ze Spektrum Autyzmu (ASD) – Mity czy Rzeczywistość?

- *Mit:* Osoby z autyzmem odczuwają emocje mniej intensywnie. (Rzeczywistość: często odczuwają je intensywniej, ale mają problem z ich identyfikacją – aleksytymia).
- *Rzeczywistość:* Autystyczne dziewczęta są diagnozowane później niż chłopcy (z powodu tzw. maskowania).
- *Mit:* Meltdown (przeładowanie) to po prostu gwałtowny kaprys. (Rzeczywistość: to niezależna od woli reakcja na przeciążenie sensoryczne/emocjonalne).

Kryteria Diagnostyczne ASD (DSM-5)

1. **Trwałe deficyty w komunikacji społecznej i interakcji społecznej** (recyprokalność emocjonalna, komunikacja niewerbalna, relacje).

2. **Ograniczone, powtarzalne wzorce zachowań, zainteresowań lub aktywności** (stereotypie ruchowe, sztywność rutyny, wąskie zainteresowania, nad- lub niedowrażliwość sensoryczna).

Poziomy wsparcia w ASD:

- Poziom 1: Wymaga wsparcia.
- Poziom 2: Wymaga znacznego wsparcia.
- Poziom 3: Wymaga bardzo znacznego wsparcia.

Strategie Klasowe dla ASD

- **Struktura i przewidywalność:** Wizualne plany dnia, minutniki, tablice „najpierw-potem”.
- **Komunikacja:** Jasne, konkretne i obiektywne komunikaty.
- **Dostosowanie zadań:** Dodatkowy czas, alternatywne formy prezentacji wiedzy.
- **Regulacja emocjonalna:** Zapewnienie cichego miejsca do wyciszenia (strefa wyciszenia).

Interwencje Terapeutyczne

- **ABA (Stosowana Analiza Zachowania):** Skupia się na uczeniu struktur i wzmacnianiu pożądanых zachowań.
- **Model Denver (ESDM):** Skierowany do małych dzieci, oparty na zabawie, relacji i wspólnej uwadze.
- **Metoda TEACCH:** Strukturyzacja wizualna środowiska i przestrzeni (jasno wydzielone strefy w klasie).

Rodzina Dziecka z SEND

- **Wpływ diagnozy:** Etapy adaptacji emocjonalnej (Szok -> Odrzucenie -> Niedowierzanie -> Poczucie winy / Złość / Depresja -> Reorganizacja i Akceptacja).
- **Wsparcie rodziny:** Słuchanie bez oceniania, jasna komunikacja bez żargonu, traktowanie rodziców jako partnerów.

Systemy Sensoryczne (8 Zmysłów)

1. Wzrok
2. Słuch
3. Smak

4. Dotyk (układ taktylny)
5. Węch
6. **Propriocepcja:** Zmysł pozycji ciała, czucie głębokie (mięśnie i stawy).
7. **Równowaga (Układ przedsionkowy):** Reaguje na ruch i grawitację.
8. **Interocepcja:** Odbieranie sygnałów z wnętrza ciała (głód, pragnienie, tętno, potrzeba skorzystania z toalety).

Zespół Nadpobudliwości Psychoruchowej z Deficytem Uwagi (ADHD) – Mity a Rzeczywistość

- *Mit:* Cukier powoduje ADHD. (Brak dowodów naukowych).
- *Rzeczywistość:* ADHD jest w ok. 85% uwarunkowane genetycznie.
- *Rzeczywistość:* Nadpobudliwość ruchowa często maleje z wiekiem, przekształcając się w wewnętrzny niepokój, podczas gdy zaburzenia uwagi utrzymują się.
- *Mit:* Dzieci z ADHD mają niższe IQ. (ADHD nie wiąże się z niższą inteligencją, lecz z zaburzeniami funkcji wykonawczych).

Kryteria Diagnostyczne i Objawy ADHD

- Zaburzenie neurorozwojowe obejmujące 3 podtypy:
 1. Z przewagą zaburzeń uwagi;
 2. Z przewagą nadpobudliwości i impulsywności;
 3. Typ mieszany.
- **Objawy:** Trudności ze skupieniem na szczegółach, zapominanie, gubienie rzeczy, wiercenie się, głośne/nadmierne mówienie, „ślepotą czasową” (trudności z zarządzaniem czasem).

Strategie Klasowe dla ADHD

- Posadź ucznia blisko nauczyciela, z dala od rozpraszaczy (okno, drzwi).
- Dziel zadania na mniejsze etapy.
- Stosuj natychmiastowe pozytywne wzmocnienia.
- Pozwalaj na przerwy na ruch i używanie przedmiotów do stymulacji dłoni.
- Nigdy nie używaj zabierania przerwy jako kary.

Wybitna Uzdolnioność (Giftedness)

- Wybitna uzdolnioność to odmienność neurologiczna. Nie ogranicza się do wysokiego IQ.
- **Cechy:** Głębokie emocje, silna ciekawość, poczucie sprawiedliwości, perfekcjonizm, szybkie przyswajanie wiedzy.
- **Zjawisko „Podwójnej Wyjątkowości” (Twice-Exceptional / 2e):** Uczeń może być jednocześnie wybitnie uzdolniony i posiadać niepełnosprawność lub zaburzenie uczenia się (np. ADHD lub dysleksję).

Komunikacja w Klasie i AAC

- **AAC (Wspomagające i Alternatywne Sposoby Komunikacji):**
 - *Wspomagająca:* Wspiera istniejącą mowę.
 - *Alternatywna:* Zastępuje mowę (np. piktogramy, tablice PECS, aplikacje, czytniki wzroku).
- **Klucz Fitzgeralda (Kodowanie Kolorami):** Ułatwia rozumienie gramatyki (rzeczowniki – pomarańczowy, czasowniki – zielony, przymiotniki – niebieski).
- **Alfabet Braille’a i Języki Migowe.**

Rozwiązywanie Konfliktów i Zaburzenia Zachowania

- **Zaburzenia Opozycyjno-Buntownicze (ODD), Zaburzenia Zachowania (CD):** Trwałe wzorce złości, buntu lub łamania norm.
- **Strategie deeskalacji:** Obniż głos, zwolnij tempo mówienia, daj uczniowi przestrzeń i czas, unikaj walki o władzę.

Niepełnosprawność Intelaktualna (Podstawy)

- **Definicja:** Stan neurorozwojowy obejmujący znaczne ograniczenia zarówno w funkcjonowaniu intelektualnym (rozumowanie, rozwiązywanie problemów, nauka), jak i w zachowaniu adaptacyjnym (umiejętności codzienne, społeczne i praktyczne). Dotyczy ok. 1% populacji (85% to stopień lekki).
- **Dwa systemy diagnostyczne:**
 - *DSM-5-TR:* Kładzie nacisk na potrzebę wsparcia w zachowaniu adaptacyjnym.
 - *AAIDD (12. Edycja):* Wskaźnik IQ ≤ 70 , początek przed 22. rokiem życia.
- **Poziomy głębokości:** Lekki, Umiarkowany, Znaczny, Głęboki.

- **Przyczyny:** Genetyczne (np. Zespół Downa), prenatalne, perinatalne, postkrajowe.

Strategie Klasowe dla Niepełnosprawności Inteluktualnej

- **Analiza zadań (Task Analysis):** Dzielenie złożonych zadań na małe, krokowe etapy.
- **Wsparcie Pozytywnych Zachowań (PBS).**
- **Wizualne rutyny i AAC.**
- **Umożliwienie wielokrotnego ćwiczenia materiału.**

Stymulacja Sensoryczna

- **Czym jest stymulacja sensoryczna?** Mechanizm przekierowania uwagi i regulacji.
- **Profil Sensoryczny:** Kluczowy krok – ta sama czynność może wyciszyć jednego ucznia, a przeciążyć innego (hiper- vs. hipowrażliwość).
- **Praktyka – Pokoje Snoezelen (Sale Doświadczania Świata):** Kontrolowane środowisko wykorzystujące światło, dźwięk, zapach i strukturę materiałów do wyciszenia i eksploracji.

Socjalizacja

- Jawne nauczanie umiejętności społecznych.
- Preferowanie małych, ustrukturyzowanych aktywności grupowej nad wolną zabawą.
- Strategie rówieśnicze (uczenie rówieśników, jak włączać kolegów do zabawy).

Podsumowanie i Ewaluacja Programu

- Myśl końcowa: „*Musisz się zmienić, aby pasować do systemu. Albo... co powiesz na zmianę systemu, abyśmy wszyscy do niego pasowali?*”